

ግእዝ ከላቲን ለምን እንደሚሻል የሚያመላክቱ ነጥቦች

1. ከኢኮኖሚ አኳያ ግእዝ ከላቲን ይሻላል

የሚከተለውን የቁቤ ጽሁፍ ወስደን፣ ከግእዝና ከላቲን ፊደል የትኛው ይበልጥ ውጤታማና ብቁ እንደሆነ እንመለከታለን፡-

Uummanni Oromoo ilmaan namaa biyya lafaa

ኡመኒ ኦሮሞ ኢልማን ነማ ብያ ለፋ

Kanarratti Uumaman kessaa tokkodha Biyyi

ከነረቲ ኡመመን ኬሳ ቶኮዳ ብዪ

Uumamaa fii jireenya issa Aafrikaa Bahaa

ኡመማ ፊ ጅሬኝ ኢሳ አፍሪካ በሃ

Gara kaabaatti Yemmuu ta'u Uummmata

ገረ ካባቲ የሙ ተኡ ኡመተ

Baha gaanfa Aafrikaatti argamu keessaa

ባሃ ጋንፋ አፍሪካቲ አርገሙ ኬሳ

Isa tokko Seenaan uummata kanaa akkuma

ኢሳ ቶኮ ሴናን ኡመተ ከና አኩማ

Seeraaf sirnaan qulqulleessee barreesse

ሴራፍ ሰርናን ቁልቁሌሲ በሬሴ

Jiraachun baatullee uummata seenaa

ጃራቹ ባቱሌ ኡመተ ሲና

Gudddaa fii gaarii qabu akka ta'e huba

ጉዳ ፊ ጋሪ ቀቡ አከ ተኤ ሁብ።

Chuun nama hin dhiba

ቹን ነመ ሕንድቡ።

ከላይ ከቀረበው ናሙና ውስጥ የተወሰኑ ቃላትን እየጠቀስን፣ አሮምኛን ለመጻፍ ከላቲን እና ከኢትዮጵያው ፊደል የትኛው ብቁና ቀልጣፋ፣ ጊዜና ገንዘብ ቆጣቢ እንደሆነ እንይ፤ Uummanni Oromoo ilmaan namaabiyya lafaa “Uumamaa” የሚለው ቃል በላቲን ሲጻፍ 7 ሆሂያት ፈጅቷል። በኢትዮጵያው ግን “ኡመማ” ተብሎ በ3 ፊደላት ይጻፋል። “oromoo” የሚለው ቃል በላቲን 6 ሆሂያት አሉት፤ በግዕዝ ግን “ኦሮሞ” ተብሎ በ3 ሆሂያት ይጻፋል። “ilmaan” የሚለው በላቲን 6 ሆሂያት አሉት፤ በግዕዝ ግን አራት በቂው ነው። “namaa፣ biyya፣ lafaa፣” የሚሉትም ቃላት፣ በላቲን እያንዳንዳቸው 5 ሆሂያት ፈጅተዋል። በግዕዝ ቢሆን ግን “ነማ፣ ቢያ፣ ለፋ” ተብለው እያንዳንዳቸው በ2 ፊደላት ይጻፋሉ።

አሁን አሮሞ ኢልማን ነማ ብያ ለፋ Kanarratti Uumama kessaa tokkodha Biyyi የሚሉትን ደግሞ ስናይ “Kanarratti” በላቲን ሲጻፍ 10 ሆሂያት ያስፈልጉታል። በኢትዮጵያው ፊደል በግዕዝ ግን በ 4 ሆሂያት ይጻፋል። “Uumaman” በላቲን 7 ሆሂያት ያስፈልጉታል። በግዕዝ ግን 4 ሆሂያት ይበቁታል። “kessaa” የሚለው በላቲን 6 ሆሂያት ያስፈልጉታል። በራሳችን ፊደል ግን “ኬሳ” ተብሎ በ2 ፊደላት ይጻፋል። “Tokkodha” እና “Biyyi” የሚሉትም በላቲን እንደ ቅደም ተከተላቸው 7 እና 5 ሆሂያት ሲኖሯቸው በግዕዝ ግን 3 እና 2 ሆሂያት ብቻ ነው የሚኖራቸው። ነገሩ በገጽ ሲታሰብ፣ በላቲን 100 ገጽ የሚፈጅ ጽሁፍ፣ በግዕዝ ግን በ40 ገጽ ሊጻፍ ይችላል። ብዙ ሺ ኮፒ ሲታተም በላቲን ሲሆን አላግባብ የሚባክነውንና በግዕዝ ሲሆን ግን የሚቆጠበውን ስንትና ስንት ቶን ወረቀት አስቡት። ጊዜንና ገንዘብን በተመለከተም እንዲሁ ነው። ለምሳሌ ባለ 100 ገፅ በላቲን የተፃፈው መፅሃፍ በ100 ሳንቲም ቢታተም፣ በግዕዝ የተከተበው ግን 40 ሳንቲም ብቻ ይሆናል። ሂሳቡ በሺ ብር ቢሰላ፣ በላቲን ቢፃፍ 6000 ብር ማዳን ይቻላል ማለት ነው። የዚህን ሁሉ ትርፍና ኪሳራ አይተው እርስዎ ይፍረዱ።

2. ከታሪክ አኳያ - አሮሞኛ በግእዝ ከጥንት ጀምሮ ይጻፍ ነበር

ለእኛ ለአሁኑ ዘመን ሰዎች አዲስ ነገር ይመስለናል እንጂ ለአሮሞ አባቶቻችን፣ በኢትዮጵያ ፊደላት መፃፍ አዲስና እንግዳ ጉዳይ አይደለም። በቅርቡ በደርግ ዘመን እንኳን “በሪሳ” የሚል ጋዜጣ ነበር። ከዛሬ 120 ዓመታት በፊት ቄስ አነሲሞስ ነሲብ፣ ሙሉውን ቅዱስ መፅሐፍ፣ ከኦሪት ዘፍጥረት እስከ ራዕዩ የሃንስ ከትበውበት ነበር። ከዛሬ 200 ዓመት በፊትም እንደገፋበት የሚያሳይ ሰነድ፣ በቀጣፊው “ጆግራፊ ላጠና ነው” ብሎ መጥቶ፣ ብርቅዬውን “መፅሃፈ ሄኖክ”ን ይዞ በኮበለለው በጀምስ ብሩስ እጅ ተገኝቶ ነበር። ቀደም ሲል በግዕዝ ፊደላት በአሮሞኛ ስለተገፋት ሰነዶች ሁሉ ጠቅለል አድርጎ ለመናገር

- 1ኛ. ከ16ተኛው ክፍለ ዘመን በፊት የተከተበ ቅዱስ ቁርክን በሀረር ይገኛል።
- 2ኛ. በ1845 ከአፄ ቴዎድሮስ ዘመን በፊት የመፅሐፍ ቅዱስ ወንጌላት በከፊል የተገፋበት
- 3ኛ. ከላይ አንደጠቀስኩት፤ ከ120 ዓመታት በፊት በአሮሞው ሊቅ በቅዱስ አነሲሞስ ነሲብ (አባገመችስ) ሙሉው መፅሐፍ ቅዱስ በአፋን አሮሞ የተተረጎመበት
- 4ኛ. በ1967 ዓ.ም. ከ20 በላይ በሆኑ በተለያዩ ብሄርና ብሄረሰቦች ቋንቋ፣ የመሬት አዋጅን ፈትፍቶና ቁልጭ አድርጎ የተገለፀበት
- 5ኛ. የኢትዮጵያ የመሠረተ ትምህርት ከ30 በላይ ብሔር ብሔረሰቦች ቋንቋዎች፣ በብቃትና በጥራት ይሰጥበት የነበረ
- 6ኛ. የ“በሪሳ” ታላቅ የአፋን አሮሞ ጋዜጣ ለዘመናት በበርካታ ቁጥሮች ሲሰራጩበት የነበረ
- 7ኛ. የቀድሞው የኢትዮጵያ ህዝባዊ ሪፐብሊክ መንግሥት በበርካታ ባብዛኛው፣ ከ45 ብሔር ብሔረሰቦች በላይ ቋንቋዎች የተገለጡበት
- 8ኛ. በበርካታ የእስልምና ዝክሮች፣ መንዙማዎች የተገፋበትና የተዘከሩበት
- 9ኛ. በበርካታ የክርስቲያን መዝሙራት በአሮሞኛና በሌሎች ቋንቋዎች የተገለጡበት
- 10ኛ. በአፋን አሮሞና በሌሎችም ከረጅም ዘመናት በፊት የመዝገበ ቃላት የተደራጀበት ናቸው።

እንኳን ዛሬ ዳብሮ በኮምፒዩተር ሳይንስ ተደግፎ ድሮም ቢሆን ኢትዮጵያውያኑ ፊደላት ተፈትነው፤ አሮምኛን ለማስተናገድ እንደሚችሉ ተረጋግጧል። በዶክተር አበራ ጥረት፣ በዩኒቨርሲቲው የኒቨርሳል ኮድ በመግባታቸው ጠቀሜታቸው ተገልጾ፣ ዓለምአቀፍ ዕውቅናን አግኝተዋል።

ከአሮምኛ በተጨማሪ፣ በአሁኑ ጊዜ ግዕዝ በዩኒቨርሲቲ ዕውቅና ያገኙትን የቢለን፣ ቤንች፣ ምኢን፣ ሙርሲ፣ ሱሪ፣ ትግረ፣ ትግርኛ፣ አገው፣ አውንጂ፣ አማርኛ፣ ዲዚ፣ ዳውሮ፣ ጉሙዝ፣ ጉራጌ፣ ጋሞ ጎፋ እና ግዕዝ ቋንቋዎች የሚጋሯቸውን ቀለሞችና ሌሎችንም ያስከትላል። ለእዚህም ተግባር የዶ/ር አበራ ሞላ ግዕዝኤዲት ገበያ ላይ ውሏል።

3. ከአገራዊ ስነልቦና፣ ከአመችነትና ከቅለት አኳያ ግእዝ ከላቲን ይሻላል

አሮምኛን የማይናገሩ አያሌ ኢትዮጵያውያን በአሁኑ ጊዜ አሮምኛን መማር ይፈልጋሉ። በአማራው ክልል እንደ አዲስ፣ አፋን አሮሞ ትምህርት እንዲሰጥ ሲደረግ፣ በባዕዳ ፊደል በላቲን መሆኑ የተማሪዎችን የመማር ፍላጎት በእጅጉ ያመነምነዋል። ያለ ፍላጎት የሚደረጉ አዋጪነታቸው አጠያያቂ ነው የሚሆነው።

በመሆኑም አፋን አሮሞ ሕዝቡ የእኔ ቋንቋ ነው ብሎ ደስ ብሎት እንዲማረው፣ የርሱ ፊደል በሆነው በግእዝ ማቅረቡ፣ ከአገራዊ ስነ-ልቦና አንጻር በጣም አስፈላጊ ነው። ያ ብቻ አይደለም፣ በግእዝ ፊደላት ተማሪዎች እንዲማሩ ቢመቻችላቸው በቀላሉ ሊቀስሙት ይችላሉ። በግድ በላቲኑ ተማሩ ካልናቸው ግን፣ “ጊዜና ገንዘብ ከሚያባክነው ከላቲኑ ፊደል ይልቅ ቆጣቢ፣ ቀልጣፋና ምቹ በሆነውና በምናውቀው ባገራችን ፊደል እንጽፋለን” ቢሉ፣ ይህ አቋማቸው በቀላሉ የሚታይ አይሆንም።

አንድ ተማሪ የግእዝ ፊደላትን ማንበብና መጻፍ ሲችል አማርኛን ብቻ አይደለም ማንበብና መጻፍ የሚማረው። ትግሪኛንም፣ አፋን አሮሞ በግእዝ ከተጻፉ አሮምኛንን፣ ጉራጌኛንና ሌሎችንም ነው። በመሆኑም ለመጀምሪያ ጊዜ አፋን አሮሞ ተማሪዎች በግዕዝ ፊደል ሲማሩ፣ አፋን አሮሞ እንግዳ አይሆንባቸውም። በቀላሉ ይረዱታል።

4. ከሳይንስ አኳያ - አሮምኛን በኮምፒዩተር በተሟላ መልኩ መጻፍ ይቻላል

አሮምኛ በኢትዮጵያ ቀለማት ቢፃፍ የተሻለ ነው ሲባል፣ አንዳንድ የድሮ ፖለቲከኞችና የቀድሞ ታጋዮች የሚያቀርቧቸው ሰበቦች፣ “አንዳንድ የአሮምኛ ቃላት በተለምዶ ግዕዝ በሚባለው ኢትዮጵያዊ ፊደላት ሊፃፉ አይችሉም፣ ለታይፕራይተርም አይመቹም፣” የሚሉ ናቸው። ይህ ግን እውነት አይደለም። ለምሳሌ አይቻሉም ተብለው የነበሩት ፊደላትና ቃላት በአሮሚያዊትዋ ልጅ፣ በሰንዳፋው ተወላጅ በዶክተር አበራ ሞላ መላ እነሆ ተችለዋል።

ደዱደዱደዱደዱደዱ
ዱፌ፣ ዳባ፣ ባዳዳ፣ ዴራ፣

ልክ እንደ ላይኛዎቹ ፊደላትና ቃላት፣ የኦሮሞ ቀለማት ሁሉ በኢትዮጵያ ፊደላት ተቀርፀው በተግባር ለመዋል እየጠበቁ ነው። እድሜ ለዶክተር አበራ ሞላ እ.ኤ.አ. ከ1987 ጀምሮ በሶፍትዌር ደረጃ ተዘጋጅተው ገበያ ላይ ውለዋል። የአንዱን ቃል ከሌላው መለያ የማጥበቂያ ምልክቶችም ተበጅቶላቸዋል። ዶክተር አበራ ሞላ፤ የግዕዝ ፊደላት ለኦሮምኛና ለሌሎቹም ዋና ዋና ቋንቋዎቻችን መግፊያ ብቁ እንዲሆኑ ለ35 ዓመታት ያህል ለፍተውባቸዋል። ስለዚህ የኢትዮጵያ ፊደላት የላቲኑን ሊተኩ የማይችሉበት ምንም ምክንያት የለም። አውቆ የተደበቀን ቢጠሩት አይሰማም ካልተባለ በቀር። የኢትዮጵያ ፊደላት ኦሮምኛን ለመክተብ ብቁ ከመሆናቸውም በላይ ብዙ ጥቅም ያላቸው መሆናቸውን የሚመሰክሩ ሰነዶች ተዘጋጅተዋል። ዊኪፔድያ ውስጥ ገብተው የዶክተር አበራ ሞላን የምርምር ውጤት ይመልከቱ። የአዲስ አበባው ዩኒቨርሲቲ ፕሮፌሰር ባዩ ይማም በበኩላቸው፤ በዚህ ጉዳይ ላይ ቀደም ብለው ሰፊ ጥናት አካሂደዋል።

ግዕዝ በዶክተር አበራ ሞላ ኮምፕዩተራይዝድ ሆኖ ለዓማርኛ ተመድበው ከተረፉት ሦስት መርገማዎች አንዱ ለአፋን ኦሮሞ (Afan Oromo) ሲሆን ሌላው ለትግርኛ ተሰጥቶ የቀረው ለአገው/ቢለን ሥራ ላይ ውለዋል። ይህ በእንዲህ እንዳለ በ፲፱፻፹፫ ዓ.ም. የመንግሥት ለውጥ ጊዜ የአንድ ድርጅት ኦሮሞ ምሁራን ተሰብስበው ከግዕዙ ይልቅ ላቲን ይበጀናል በማለት ግዕዙን (Ethiopic Oromo syllabary) ስለተዉት የሚከተሉትን መጋራት ሳይጠቅም አይቀርም።

፩. ጥንትም ቢሆን ፊደላት በእጅ ጽሑፍ ሲጻፉ ላቲን ከግዕዙ በፍጥነት የተከተበበት ጊዜ አልነበረም። ምክንያቱም ግዕዝ አንድን ድምጽ በአንድ ቀለም ሲያሰፍር ለአብዛኛው የላቲን ድምጾች ሁለት ቀለሞች ስለሚያስፈልጉት ነው።

፪. የላቲንና ግዕዝ ቀለሞች በማተሚያ መሣሪያዎች ሲከተቡ የሁለቱም ቀለሞች መረጣዎች አጠቃቀሞች እኩል ነበሩ። በእዚህ ዘዴ የኦሮምኛ ዓማርኛ መተርጎሚያ በ1850 ግድም በአቶ ሓብተ ሥላሴ (Lexicon) [857] እና ለኦሮምኛ ሥነጽሑፍ የመጀመሪያው አዲስ ኪዳን ከጥቂት ዓመታት በኋላም ሚስዮኑ ክራጽፍ (J.L. Krapf) በ፲፰፻፸፩ ዓ.ም. በራሱ ስም ያሳተመው ይህንኑ የነአለቃ ዘነብን ፲፰፻፷፪ ዓ.ም. ሥራ “ቁልቁሎታ መጻፊታ ከኩ ሐረፍ” ነበር። [858] አለቃ ዘነብ ወደ ፲፰፻፸፩ ዓ.ም. ግድም የ“ኦሮምኛና አገውኛ መዝገበ ቃላት” ጽፏል ይባላል። የአስቴር ጋኖን የትርጉም መጽሐፍ በመጠቀም በ፲፰፻፹፯ ዓ.ም. የታተመው የኦሮምኛ ሓዲስ ኪዳን፣ [859] መጫፊ ቁልቁሎ በ፲፰፻፺፱ እ.ኤ.አ. (፲፰፻፺፪ ዓ.ም.) በቅዱስ አናሲሞስ ነሲቡ፣ [860] [861] እና ከእዚያም ወዲህ እንደነ በሪሳ የአሉ ጋዜጣዎች በግዕዝ ፊደል በኦሮምኛ ታትመዋል። ቀደም ብሎም በግዕዝ ፊደል በኦሮምኛ ከቀረቡት መረጃዎች አንዱ ጀምስ ብሩስ የወሰደው የ1790 የኦሮምኛ ትግጉም ጽሑፍና ሌላም አለ። [862] በእጅ የጽሕፈት መሣሪያ ዘመን ታይፕራይተር ዓማርኛን ስለአልጻፈ ላቲን ብልጫ ነበረው።

፫. በዶክተር ኮምፕዩተራይዝድ የሆነው ግዕዝ እ.ኤ.አ. በ1987 ለገበያ ቀርቦ በማተሚያ ቤቶች ፊደላቱ መክተብ ስለተጀመረ ምሁራን ደስ ሊላቸውና ሳይንሱንና ቴክኖሎጂውን ማወቅና ማስተዋወቅ በተገባ ነበር። ይህ በአለመደርጉ እ.ኤ.አ.

1992 [863] በፕሮፌሰር ጥላሁን ጋሜታ ወደ ላቲን ለማዞር ከቀረቡት የአማርኛ የጽሕፈት መኪናን የሚመለከቱት ጊዜ የአለፈባቸው ምክንያቶችም መልሶች ነበሩ። [864] [865][866] ስለዚህ በግዕዝ ፊደል በማተሚያ ፊደላት ሲጻፉ የነበሩት በኮምፕዩተር ስለቀረቡ ቴክኖሎጂው ስለተሻሻለና ስለቀለለ ጉዳዩ ይመለከተናል የአሉት የአሮሞ ምሁራን ሊደሰቱ የሚገባ እንጂ ወደ ላቲን የሚያስዞር አዲስ ምክንያት አልነበረም። በጊዜውም በፕሮፌሰር ባዬ ይማም በዓማርኛ መልስ ቀርቦ ፕሮፌሰር ሚንጋ ነጋሽና ፕሮፌሰር ሳሙኤል ክንዴ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉመውታል። [867]

፬. ላቲን የአራሱ ችግሮች ያሉት ፊደል ነው።

[868] [869] [870] [871] በዶክተሩ ፈጠራ እየአንድአንዱን የግዕዝ ቀለም በሁለት መርገጫዎች መክተብ ተቻለ። ላቲን ይኸን እየአንዳንዱን የግዕዝ ቀለም በሁለት መርገጫዎች የመክተብ ችሎታ ስለሌለው ግዕዝን በግዕዝ ፊደል መክተብ ብልጫ አገኘ። ስለዚህ አሮሞኛን በላቲን ፊደል መክተብ (ቁቤ) መሻሻል አይደለም።

፭. ይህ በእንዲህ እንዳለ የአሮሞኛው የግዕዝ ፊደል ከሌሎቹ ጋር በዶክተሩ ኮምፕዩተራይዝድ ስለሆነ [872] ለአለፉት ፴ ዓመታት በኮምፕዩተር ቀርቦ በኋላም በዩኒኮድ ዕውቅና ቢያገኝም [873] ሁሉም ባይሆኑ አሮሞዎች ግዕዙን እርግፍ አድርገው ጥለው ወደ ላቲኑ ስለዞሩ የተፈጠሩት ችግሮች ቀጥለዋል።

፮. በእጅ የጽሕፈት መሣሪያ ዘመን ታይፕራይተር አሮሞኛን ስለአልጻፈ ላቲን ብልጫ ነበረው። የዶክተሩ ፈጠራ ለእውሸቱ (የፈጠራ) የታይፕራይተር የአማርኛ ነገሮችና ለትክክለኛዎቹ የማተሚያ ቤቶች ፊደላት አጠቃቀሞች ፈውሶች (Breakthrough) ነበር። ስለ ታይፕራይተሩ ድክመት ዶክተሩ እ.ኤ.አ. በ1991 [874] [875] ስለአቀረቡ መሣሪያው ወደ ላቲን ለመዞር ምክንያት መሆን አልነበረበትም። ከእዚያም ወዲህ በኮምፕዩተር የአሮሞኛው የግዕዝ ፊደል በዶክተሩ መክተብ ችሎታና የተጠቃሚዎች መኖር ግንዛቤ ውስጥ ሳይገቡ ብዙ ዓመታት ባክነዋል።

፯. ቁቤ በላቲን ዋየሎች ከሚጠቀምባቸው በተሻለ አፋን አሮሞ በግዕዙ ሊጠቀም ይችላል። የአሮሞኛን ፊደል ለመክተብ ከላቲኑ ቁቤ የግዕዝ ፊደል ይጠቅማል። [876] [877]

፰. መጽሐፍ ቅዱስ በከፊል እ.ኤ.አ. በ1841 በአሮሞ ቋንቋ በግዕዝ ፊደል ተጽኛል። [878] [879] እንዲሁም እ.ኤ.አ. በ1875 የአሮሞ ሓዲስ ኪዳን በግዕዝ ፊደል ታትሟል። [880] [881] [882]

፱. በልሳነ ግእዝና በአፋን አሮሞ (ግእዚሬ አፋን አሮሞቲን - Giiziifi Afaan Oromootiin) የተዘጋጀው መጽሐፈ ቅዳሴ - ክታብ ቅዳሴ - Kitaaba Qiddaasee መጋቢት 10 ቀን 2008 ዓ.ም. በኢሊሌ ሆቴል ተመርቋል። የትርጉማና የአርትኦት ሥራው 10 ዓመታት የወሰደው ባለ ሦስት ዓመት ክታብ ቅዳሴ፡- የመጀመርያው ረድፍ በግእዝ ቋንቋ፣ ሁለተኛው ረድፍ በአሮሞኛ ሆኖ በግእዝ ፊደል፣ ሦስተኛው ረድፍ በአሮሞኛ ሆኖ በቁቤ ፊደል ተጽኛል ይላል ሪፖርተር ጋዜጣ። [883] ይህ የግዕዝ ፊደል አሮሞኛን አይጽፍም ለሚሉት ማፈሪያ ነው።

፲. መጽሐፍ ቅዱስ ሙሉውን ወይም በከፊል ከ፲፭፻፮ ዓ.ም. ጀምሮ በግዕዝ ቀለሞች በማተሚያ ቤቶች ከታተሙባቸው ቋንቋዎች መካከል የግዕዝ ቋንቋ(ግዕዝኛ)፣ ዓማርኛ፣ ትግርኛ፣ ኦሮምኛ [884] [885] [886] ፣ ሃዲያ፣ ሲዳሞ፣ ከምባታ ፣ ወላይታና ጌዴኦ ይገኙበታል። ስለዚህ ለዓመታት በማተሚያ ቤቶች የግዕዝ ፊደላት ሲከተብ የነበረው ኦሮምኛ ኮምፕዩተራይዝ ሆኖ ዛሬ ሥራ ላይ እየዋለ ግዕዝ ኦሮምኛን አይጽፍም ማለት ሳይንስ አይደለም።

፲፩. በአነስ የኖኔያት ግድፈቶች (Spelling / እስፔሊንግ) እና ስፍራዎች (Spaces) ማስከተብ ብልጫዎች የነበረው የግዕዝ ፊደል በዶ/ር አበራ ፈጠራ የተነሳ የግዕዝ ፊደል ሐሳብን በአነስ ጊዜ (Time)፣ መርገጫዎች (Keystrokes) እና ገበታዎች (Keyboards) በኮምፕዩተሮችና የእጅ ስልኮች በማስከተብ ብልጫዎቹ ወደ አምስት ዓይነቶች ከፍ ብለዋል። ለምሳሌ ያህል “ዘ ኩክ ብራውን ፎክስ ጃምፕስ ኦቨር ዘ ሌይዚ ዶግ።” የሚለውን ዓረፍተ ነገር ላቲን በ36 ቀለሞችና በቁቤ በ45 ቀለሞች ከመክተብ ይልቅ በግዕዝ ፊደል በ24 ቀለሞች መክተብ የተሻለ ነው።

፲፪. የቁቤ ሥርዓት እ.ኤ.አ. በ1992 ገደማ የተመሠረተው አንዱ ቀለም አንድን ድምጽ በመወከል ነው ተብሏል። የላቲንም ሆነ የቁቤ ቀለሞች አንድን ድምፅ በአንድ ቀለም ከሚወክለው የግዕዝ ፊደል ጋር የመወዳደር ችሎታ የላቸውም። ላቲን አንድ-አንድ ድምጾችን የሚከትበው በሁለት ቀለሞች ስለሆነ ሁሉም ቀለሞች ለየብቻቸው አንድ ድምጽ እንዲወክሉ እንኳን ተደርጎ መጠቀም አይቻልም። ለምሳሌ ያህል “d” እና “h” የ“ድ” እስፔሊንግ ስለሆኑ “ዲ” እና “ኤች”ን በሁለት ቀለምነት ጎን ለጎን አስቀምጦ በ“d” እና “h” ድምጽ ሰጪነት መጠቀም አይቻልም። ይህ ምሳሌ የሚያሳየው ቁቤ የተመሠረተው በጥቂት የኦሮም ምሁራን ማምታታትም ላይ መመርኮዙን ነው።

፲፫. ማንኛውንም የኦሮም ፊደል በሦስት መርገጫዎች መክተብ ነውር ነው። ማንኛውንም የኦሮምኛ ድምጽ በሦስት መርገጫዎች መክተብ ነውር ነው።

፲፬. ጥቂት የኦሮም ምሁራን ዓማርኛ የማጥበቂያ ምልክት የለውም የሚሏቸውን ስሕተቶች ቀጥለውበታል። ዓማርኛ መጥበቅ የአለበትን ቃል ከማይጠብቀው የሚለይበት ሁለት ዘዴዎች አሉት። ከእነዚህ አንዱ ከሚጠብቀው ቀለም አናት በላይ አንድ ነጥብ መክተብ ሲሆን ምሳሌውም በ፲፮፻፺ ዓ.ም. ታትሟል። ይኸንንም አጠቃቀም ሓዲስ ዓለማዊሁ [887] በ“ፍቅር እስከ መቃብር” መጽሐፋቸው አስፋፍተውታል። በአዲስ ቅርጽ ለኮምፕዩተር እንዲስማማ መጥበቅ ከአለበት ቀለም ኋላ እንዲከተብ ተደርጎ ማጥበቂያ በዶክተሩ ፓተንትም ውስጥ እ.ኤ.አ. በ2009 ተጠቅሷል። [888]

፲፭. የቁቤ ዋናዎች “ኤ”፣ “ኢ”፣ “አይ”፣ “አ” እና “ዩ” (“a”፣ “e”፣ “i”፣ “o” እና “u”) ስለሆኑ በቁቤ “ክታብ”ን ከ“ኪታባ” የመለየት ችግሮች አሉት። ይህ በአዲስ ፊደልነት የቀረበውንም [889] ይመለከታል። ግዕዝ ሰባት እንዚራን ሲኖረው ኦሮምኛ 10

ያስፈልጉታል የተባለው ትክክል ከአለመሆኑም ሌላ ቀጥሎን መጨመርም ስለአላዋጣም አልቀጠለም።

፲፮. ይህ ግዕዝና ኦሮሚኛ ሳይንሳዊ ጽሑፍ ስለ ፊደላቱ እንጂ ቋንቋዎቹን አይመለከትም። የኦሮሞ ቋንቋችን መዳከም ስለሌለበት ስለ ፊደል ስንወያይ ስለአልፈጠርናቸው ቋንቋና ኦሮሞነት መቀላቀል ሳይንስ አይደለም።

፲፯. እነ “ሸ”፣ “ቸ”፣ “ኘ”፣ “ደ”፣ “ጠ”፣ “ጨ”፣ “ጳ”፣ እንዚራኖቹንና ሌሎች ቀለሞች የአሉትን ለኦሮምኛ የሚያስፈልጉትን ቀለሞች ትቶ እንዚህን ወደ የሌሉት የላቲን ፊደል መዞር ሳይንስ አይደለም። [890]

፲፰. የኦሮምኛ ድምጾችንና እርባታዎችን የሚወክል የፊደል ገበታ (ከኦሮምኛ ታይፕራይተር፣ ዓረብኛና ላቲን) ለጊዜው የተሻለው ላቲን ነው በማለት በስሕተት የቁቤ አጻጻፍ ሥራ ላይ ዋለ። ይህ ለዓማርኛው በአለመደረጉ ዶክተሩ በመፍትሔው የደረሱለት ለአፋን ኦሮሞ ጭምር ነው። ምክንያቱም ዓማርኛና አፋን ኦሮሞ በትክክለኛው የግዕዝ ፊደል ለብዙ ምዕት ዓመታት ተጠቅመዋል። [891] የጄምስ ብሩስና ሌሎች መረጃዎችም አሉ። ስለዚህ ዓማርኛውንም ሆነ ሌሎችን ቋንቋዎቻችን ለማይጽፈው የዓማርኛ ታይፕራይተር ሲባል ፊደሉን የተዉት ቋንቋዎች በአንድአንድ ተናጋሪዎች ስሕተት እንጂ በግዕዝ ፊደል ሲጠቀሙ በነበሩ የኢትዮጵያ ሕዝቦች ስሕተት አልነበረም።

፲፱. በዶክተሩ ፈጠራዎች ከ“አ” እና “ኸ” መርገጫዎች ፲፬ የግዕዝ ቀለሞች እየተከተቡ ናቸው። [892] [893]

፳. ቁቤ በ“a”፣ “e”፣ “i”፣ “o” እና “u” በተጠቀመው ዓይነት በ“አ”፣ “ኤ”፣ “ኢ”፣ “አ” እና “ኡ” የግዕዝ ቀለሞች መጠቀም ይችላል ነበር። አንዳንድ ኦሮሞዎች “ቢራ” በላቲን ኦሮሚኛ “biirraa” ተብሎ የሚጻፈው ግዕዝ ስለማይችለውም ነው ይላሉ። በ“biirraa” ምትክ “ብኢኢርርአአ” ተብሎ በግዕዝ ፊደል መጻፍ ይቻላል። ስለዚህ ቁቤ የተመሠረተው ሳይንሳዊ ጥቅም ላይ አይደለም። “ቢ” እና “ራ” ቀለሞችን ዓማርኛ በአራት ዓይነቶች ማለትም “ቢራ”፣ “ቢራ”፣ “ቢራ” እና “ቢራ” መጠቀም ይችላል።

፳፩. አንድአንድ የኦሮሞ ምሁራን ግዕዝ የኦሮምኛ ቃላትን አይጽፍም በማለቱ በአለማወቅ በስሕተቱ ገፍተውበታል። ጎደቱ፣ ቶኮፋደ፣ ዱፌ፣ ዱጉማ፣ ጀዳ፣ ዳባ፣ ዳራርቱ፣ ባዳዳ፣ ዳዳ፣ ጄጄ፣ ዴራ፣ ድባፍ፣ ድባ፣ ነንዶከዴስ ምሳሌዎች ናቸው።

፳፪. ጥቂት የኦሮሞ ምሁራን “ዳ” የግዕዝ ኦሮምኛ ቀለም በአንድ ቀለም በሁለት መርገጫዎች ከመክተብ ይልቅ “dha” በማለት በሦስት ቀለሞችና በሦስት መርገጫዎች በኦሮሚኛ መክተብ የተሻለ ሳይንስ ይመስላቸዋል።

፳፫. በሚገባ ሳይታሰብበት የግዕዝ ቀለሞች በላዌነት ጥቅሞች ሳይገለጹ ታልፈዋል። ምሳሌ፡- ግዕዝ ችግር የለውም ማለት ሳይሆን የላቲን ቃላት እስፔሊንግ እድሜ ልክ ቢማሩትም ማስታወስ አይቻልም። በእዚህ ላይ “ኦሮሞ” የሚለው ቃል እስፔሊንግ በላቲን “Oromo” በኦሮሚኛ የአለ በቂ ምክንያት “Oromoo” ነው።

፳፬. በአጠቃቀም የላቲን ፊደል ከግዕዝ ሳድሳን ቀለሞች ጋር አንድ ዓይነት ነው። ግዕዝ እንዲራኑን በአንድአንድ ቀለሞች ሲወክል ላቲን ዋናዎቹን ሳድሳኑ ጎን ማስከተብ ስለአለበት ከሰባት ጊዜ በላይ እጥፍ ስፍራዎች ያስባክናል።

፳፭. ጥቂት የኦሮሞ ምሁራን በስሕተት ኦሮሚኛ 10 እንዲራን ሲያስፈልገው ግዕዝ ሰባት ብቻ አለው ይላሉ። ዋና መደራረብ ትርፉ ስፍራ ማባከን ነው። [894]

፳፮. ጥቂት የኦሮሞ ምሁራን በስሕተት ላቲን 26 ቀለሞች ሲኖሩት የግዕዙ ብዙ ናቸው ይላሉ። የላቲን “a” ዓይነቶች ከ26 በላይ ናቸው።

ኦሮምኛን ጨምሮ እሱ ለኢትዮጵያ ቋንቋዎች የፈጸመውን ተግባር ሁሉ በሚከተለው የዊኪፒዲያ ሊንክ ማግኘት ይቻላል።

https://am.wikipedia.org/wiki/%E1%8A%A3%E1%89%A0%E1%88%AB_%E1%88%9E%E1%88%8B#%E1%8C%8D%E1%8B%95%E1%8B%9D%E1%8A%93_%E1%8A%A6%E1%88%AE%E1%88%9A%E1%8D%8B

በአጼ ምኒልክ ዘመነ መንግሥት በአሮሞው ፓስተር ኦሲዮስ ነሲብ በግዕዝ ፊደላት መጫፊ ቁልቁሉ ተብሎ ከተተረጎመው የአሮሞኛ ቅዱስ መጻሕፍት ውስጥ የተወሰዱ ሁለት ገጾች

